

Enquête: Filosofiens illusion

Der Schein ist dem Wesen wesentlich, die Wahrheit wäre nicht, wenn sie nicht schiene und erschiene (Hegel: Vorlesungen über die Ästhetik).

Med skam at melde foregøglede jeg mig at kunne afhandle illusionens rolle i filosofien relativt umiddelbart på begrænset plads. Under stor anstrengelse for at fatte mig i korthed kom jeg alligevel for skade at føje to siders abstrakt udenomssnak til al den tidligere. Dette er dog, som man vil se, ikke ganske tilfældigt og måske meget kongenialt. Illusion er, i hvert fald i filosofien, et imponerabilie, som man ikke bliver færdig med, som kræver, at man hele tiden omskriver og føjer til, transcenderer det allerede givne. Og måske er dette netop dens bidrag.

Min metier er mærket af en accentueret ambivalens i forhold til illusionen, der kan forekomme perifer og accidental, men er gennemgående og grundlæggende. Som aldrig fuldstændigt realiseret kærlighed til viden og sandhed bliver filosofien til ved at opklare eller uddrive illusion for at erstatte den med egentlig kundskab. Og i en række samtidige retninger ser man det stadig som en hovedopgave at tage afsked med enhver „fejltagelse“. Historisk set har filosofien imidlertid kun vist sig i stand til at gøre op med de hidtidige illusioner i kraft af, at den, som oftest angiveligt illusionsløst, har gjort sig nye illusioner. En del taler derfor for, at indbildning indgår som en essentiel drivkraft i og del af filosofien, uden hvilken denne ikke ville være til; hvorfor den med fordel kunne lære at leve med og omgås det illusoriske, uden dog dermed nødvendigvis at bekende sig til det, snarere end at søge at udradere det.

Allerede i sit udspring hos Platon var filosofi et håndværk, der konstituerede sig, idet det gjorde op med illusionen, hvorved filosofien distancerede sig fra tilsyneladende beslægtede illusionsmagere, såsom retorikere og kunstnere. I den metafysiske tradition søgte man at skære ned til det grundlæggende og blivende bagved det kun tilsyneladende. For blot tilbagevendende at erfare, at det var umuligt at gribe og fastholde det virkelige i sig selv, at sandhedens kejserlige budskab måtte skinne frem, eller „vise sig“, og formidles af filosofien, hvis det skulle nå frem.

I den moderne tradition for filosofisk metafysikkritik, som åbnedes på Humes, Kants og de franske encyklopædisters tid, har man bestræbt sig på at godtgøre, hvorledes netop forestillingen om én gang for alle at gøre op med det tilsyneladende ved at nå frem til den endelige, ubetingede og uformidlede sandhed uafhængigt af os selv var en fatal illusion. Som et modtræk hertil har man søgt at afklare og oplyse de filosofiske problemer og illusioner samt etablere sikker erkendelse ved at tage afsæt i en transcendental realitet, der bestemmer, hvordan virkeligheden træder frem og som man må tage afsæt i, hvis man endelig skal afklare de overleverede

filosofiske problemer. En sådan transcendentalitet har man på det seneste søgt i sproget.

Ikke alene har det imidlertid vist sig vanskeligt for denne moderne kritiske filosofi at nå frem til enighed om denne transcendentale realitets beskaffenhed. Den virkelighedens prosa, der stod tilbage efter kritikken af metafysikken, oplevedes fra begyndelsen som utilfredsstillende. Allerede Kant konstaterede, at hans kritik af metafysikken og dens illusioner efterlod et savn og en trang til metafysik: en forestilling om virkeligheden som den burde være, der trodsede realitetens umiddelbare beskaffenhed, og som han søgte at tilfredsstille i sin moralfilosofi.

Dermed blev det også afsløret, at den hidtidige metafysik ikke kun havde været et forsøg på at bestemme væren bagved det tilsyneladende. Heri havde man også fastholdt en forhåbning om en anden og bedre verden hinsides det umiddelbart givne. Fra sin begyndelse havde filosofien været en aktivitet, hvori man forestillede sig og foregreb noget endnu ikke fuldt tilstedeværende.

I den udstrækning man med filosofien har søgt at transcendere det givne og blot tilsyneladende, har denne således indeholdt sin egen uudrydelige fikcionalitet. Filosofi har også været en bestemt måde at forholde sig til realiteten på, en eksistensform, hvori man har kunnet leve på trods af realiteten ved at gå et skridt videre end og uddistancere denne, idet man med afsæt i realiteten skrev en anden (endnu) ikke eksisterende verden frem. I den forstand har det vist sig umuligt at bedrive filosofi uden at gøre sig forhåbninger og umuligt for filosofien at lægge illusionen bag sig. Betingelsen for, at filosofien har kunnet tilegne sig en historicitet, en historisk væremåde, hvori den hele tiden har føjet nyt til det tidligere og udviklet sig, har således været dens karakter af illusionsskabende og illusorisk aktivitet. Men samtidig viser der sig den vanskelighed, at man godt ved, at både denne transcendens og transcenderen er gjort in ludo, i leg og forstilling, at man ikke har tillid til denne eksistensform som en rendyrket realitet; hvorfor man ikke kan undlade at underkaste blændværket en kritisk bedømmelse. Uden forestillingsevne ville filosofien være tom; men uden dømmekraft ville den være blind.

Illusionens tvetydige og vedvarende tilstedeværelse mærker jeg konkret. Så snart jeg søger at reflektere over et „emne“, oplever jeg altid, at der stiller sig gængse påstande i vejen som fejlkonstruerer det. Men selv hvor det lykkes at overskride dem, bilder jeg mig ikke ind sikkert og ubetvivleligt at slå fast, hvorledes det forholder sig. Jeg har fornemmelsen af at etablere alternative sammenhænge, der ikke eksisterede i forvejen. Derfor forekommer det mig også hele tiden nødvendigt kritisk at bedømme, hvorvidt de alternative sammenhænge, jeg forestiller mig og føjer til, er rimelige, og være på vagt over, hvorfra de hidrører – og det vel at mærke uden, at jeg kan påberåbe mig nogen specifikke instanser, hvorudfra jeg kan gøre det. Endnu mere basalt viser illusionens uomgængelighed sig for mig som en modstand mod overhovedet at nå frem til erkendelse. Jeg mærker den som en uigennemsigthed i det stof og det sprog, der skulle tillade mig

adgangen til en indsigt og gøre det muligt for mig at formidle den. Vanskeligheden ved og uformåenheden til at finde den rette orden og den rette formulering giver en fornemmelse af konstant afdrift i forhold til, en fornemmelse af aldrig at nå frem til, det egentlige. Måske særlig accentueret, når jeg skriver om illusion. I den filosofiske refleksion bevæger man sig ikke ud af hulen, men må lade sig nøje med at flyve ud i skumringen. I den bestandige uddrivelse fra paradiset – og den genbegyndelse, som denne bestandig gør mulig og nødvendig – findes imidlertid også det paradisiske: en fascination og selvrealisation i forsøget samt en glæde ved at arbejde med og reflektere over den fremstilling, jeg uomgængeligt forbliver nedsænket i. Den, der mener at kunne sætte sig i besiddelse af den endegyldigt formulerede sandhed og arbejder med det for øje, mister sin filosofi. Det er den største illusion.

Die Vertreibung aus dem Paradies ist in ihrem Hauptteil ewig: Es ist also zwar die Vertreibung aus dem Paradies endgültig, das Leben in der Welt unausweichlich, die Ewigkeit des Vorganges aber (oder zeitlich ausgedrückt: die ewige Wiederholung des Vorganges) macht es trotzdem möglich, daß wir nicht nur dauernd im Paradiese bleiben könnten, sondern tatsächlich dort dauernd sind, gleichgültig ob wir es hier wissen oder nicht (Kafka: Hochzeitsvorbereitungen auf dem Lande).

Sverre Raffnsøe

Filosof, lektor, Roskilde Universitetscenter

